Hititler

Hititoloji ve Yakın Doğu arkeolojisi literatüründe **Hattuşa** (bugünkü Çorum'un Boğazkale ilçesi sınırlarında, Kızılırmak kavsi içerisindeki coğrafi konum), Tunç Çağı'nın Mısır, Asur ve Babil ile birlikte en büyük dört süper güç merkezinden biri olan Hitit İmparatorluğu'nun başkentidir.

Aşağıda Hattuşa merkezli Hitit uygarlığı; tarihsel kronolojisi, sosyokültürel yapısı, teolojisi (itikatları), ekonomisi ve coğrafi konumu bağlamında akademik literatür ışığında incelenmiştir:

1. Coğrafi Konum ve Kent Dokusu

- **Coğrafya:** Orta Anadolu'nun kuzey sınırında, dağlık ve engebeli bir topoğrafya üzerinde, yaklaşık 1.000 metre rakımda yer alır. Doğal bir savunma çemberi sunan vadi yatakları ve kayalık sırtlar üzerine kurulmuştur.
- **Kentsel Planlama:** Kent, akademik sınıflandırmada **Aşağı Şehir** ve **Yukarı Şehir** olmak üzere iki ana bölüme ayrılır.
    - *Aşağı Şehir:* Sivil yerleşimin, idari yapıların ve kentin ana tapınağı olan **Büyük Tapınak**'ın bulunduğu alandır.
    - *Yukarı Şehir:* Anıtsal tapınaklar bölgesi, saray uzantıları ve 6 kilometreyi aşan, çift sur sistemli, kulelerle güçlendirilmiş devasa tahkimat hatlarıyla çevrilidir. Aslanlı Kapı, Kral Kapı, Sfenksli Kapı ve Yerkapı (tünel/mahzen yapısı) gibi mimari şaheserler bu bölgededir.

2. Tarihsel Kronoloji (Akademik Evreler)

Hitit tarihi ve Hattuşa'nın politik gelişimi akademik literatürde temel iki büyük evreye ayrılır:

- **Öncesi ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000 - 1700):** Bölgenin ilk sahipleri yerli Anadolu halkı olan **Hattiler** idi. Asurlu tüccarların Kaniş (Kültepe) merkezli ticaret ağları döneminde burası *Hattush* adıyla bilinen bir yerleşmeydi. MÖ 1700 civarında Kuşşara Kralı Anitta, kenti ele geçirmiş, yıkmış ve buraya ileriki kralların girmesini yasaklayan ünlü bir "lanetleme metni" bırakmıştır.
- **Hitit Eski Krallık Dönemi (MÖ y. 1650 – 1450):** Lanete rağmen Kuşşara hanedanından gelen **I. Hattuşili**, başkenti buraya taşıyarak adını "Hattuşa'dan gelen" anlamında değiştirmiştir. Bu dönem, merkezi krallığın temellerinin atıldığı ve imparatorluk ekspansiyonunun başladığı evredir.

- **Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ y. 1450 – 1200):** I. Şuppiluliuma, II. Muvatalli ve III. Hattuşili gibi krallar döneminde zirveye ulaşmıştır. Mısır ile tarihin ilk yazılı uluslararası barış antlaşması olan **Kadeş Antlaşması (MÖ 1274)** bu dönemin diplomatik zirvesidir.
- **Yıkılış ve Terk Ediliş (MÖ y. 1200):** Tunç Çağı Çöküşü döneminde (Ege Göçleri, iç kargaşalar ve muhtemel kuraklık/iklim krizleri tetikçi baskılarıyla) kent büyük bir yangın geçirmiş ve terk edilmiştir.

3. Kültür ve Edebi/Hukuki Miras

- **Boğazköy Arşivi (Çivi Yazılı Tabletler):** Hattuşa kazılarında ortaya çıkarılan ve UNESCO "Dünya Belleği" listesinde yer alan 30.000'den fazla kil tablet; Hititlerin diplomatik yazışmalarını, mitolojik destanlarını, yıllıklarını (*annales*), kehanet metinlerini ve idari kayıtlarını barındırır.
- **Hukuk Sistemi:** Mezopotamya yasalarının sertliğinden (göze göz, dişe diş) farklı olarak, Hitit Kanunları **tazminat esaslı (maddi ceza ve kefaret)** bir mantığa dayanır. Toplumsal barışı ve tarımsal düzeni korumayı hedefler.
- **Dil Çeşitliliği:** Hititçe (Nesice), Hint-Avrupa dil ailesinin yazılı tarihteki en eski temsilcisidir. Ancak başkentteki arşivlerde Hattice, Luwice, Hurrice ve Akatça gibi çok dilli ve çok kültürlü bir yazım kültürü hakimdir.

4. İtikatlar (Din ve Mitoloji)

- **"Bin Tanrı İli" (Bin Tanrılı İl):** Hititler, fethettikleri veya komşuluk kurdukları halkların tanrılarını yok saymak yerine onları kendi panteonlarına dahil etmişlerdir. Bu nedenle akademik literatürde Hitit ülkesi "Bin Tanrılı İl" olarak anılır.
- **Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçası:** Panteonun en tepesinde Göklerin ve Fırtınanın Efendisi **Tarhunta** ile arithmetik eşi Arinna'nın Güneş Tanrıçası yer alır.
- **Yazılıkaya Açıkhava Tapınağı:** Hattuşa'nın 2 km kuzeyindeki bu kaya tapınağında yer alan kabartmalar; Hitit politeizminin (çok tanrılı inancının) kozmolojik hiyerarşisini, tanrı alaylarını ve son büyük kral IV. Tudhaliya'nın tanrılarla olan ritüelistik bağını taşa kazınmış şekilde gözler önüne serer.
- **Kutsal Kral (Priester-König) Anlayışı:** Kral, başrahip sıfatıyla tanrılara hesap veren başvuran konumundadır; teokratik bir idare mevcuttur.

5. Ekonomi

- **Tarım ve Hayvancılık:** Ekonominin omurgasını buğday, arpa üretimi, bağcılık ve küçükbaş/büyükbaş hayvancılık oluşturur.
- **Madencilik ve Metalürji:** Orta Anadolu ve Pontus dağlarındaki bakır yatakları ile Doğu Anadolu'dan temin edilen kalay/madenler işlenerek dönemin en ileri tunç (bronz) silah ve alet endüstrisi kurulmuştur.
- **Uluslararası Ticaret ve Vergi Ağı:** İmparatorluk, vassal (bağımlı) krallıklardan alınan vergiler, tarımsalartıklar ve Asur ile yürütülen ticari rotalar sayesinde güçlü bir merkezi redistribütif (yeniden dağıtımcı) ekonomik modele dayanıyordu. Saray ve tapınaklar ekonominin hem üreticisi hem de ana depolama merkeziydi.

Tarihsel kayıtlarda adı geçen **Hattiler** (genellikle karıştırılan Hititlerden farklı olarak, MÖ 2500–2000'li yıllarda Anadolu'da, özellikle Çorum-Alacahöyük ve Amasya çevresinde yaşamış yerli Anadolu uygarlığı) ile **Sümerler**, antik dünyanın en büyüleyici iki temel taşını oluşturur.

Biri Mezopotamya'nın alüvyon ovalarında yazı ve kenti icat ederken, diğeri Anadolu'nun dağlık ve maden zengini coğrafyasında eşsiz bir metalürji ve sanat kültürü yaratmıştır.

Sümerler ve Hattiler arasındaki bu mukayese; coğrafya, yazı, sanat, din ve sosyal yapı ekseninde şu başlıklar altında incelenebilir:

6. Coğrafya ve Çevre Koşulları

- **Sümerler (Güney Mezopotamya):** Dicle ve Fırat nehirlerinin sulak ama taşkınlara açık düzlüklerinde kuruldular. Taş ve kereste fakiri bir bölgede oldukları için mimaride ve günlük yaşamda tamamen **kili ve tuğlayı** kullandılar. Su yönetimi (sulama kanalları) hayatta kalmalarının tek koşuluydu.

  Onedio+ 1

- **Hattiler (Orta ve Kuzey Anadolu):** Dağlık, ormanlık ve maden yatakları açısından son derece zengin bir coğrafyada (Kızılırmak kavsi içinde) yer aldılar. Taş mimariyi, ahşabı ve özellikle metali işleme konusunda doğanın sunduğu bu avantajı en üst düzeyde kullandılar.

7. Yazı ve Tarih Bilinci (En Büyük Kırılma)

- **Sümerler:** İnsanlık tarihine **çivi yazısını** armağan ettiler. Hukuktan edebiyata, astronomiden muhasebeye kadar her şeyi kil tabletlere kaydettikleri için bugün onları birinci elden, kendi yazdıkları metinlerden tanıyoruz.
- **Hattiler:** Kendilerine ait özgün bir yazı sistemleri yoktu (tarih öncesi / protohistorik bir uygullaştır). Onları ve kültürlerini, yüzyıllar sonra onların topraklarına gelip egemen olan

ve yazı kültürünü onlardan (Asur ticaret kolonileri aracılığıyla) öğrenen **Hititlerin arşivlerinden** öğrenebiliyoruz. Hititler, Hatti dilini ve mitolojisini kutsal sayıp kendi tabletlerine not etmeseydi, Hattiler büyük ölçüde sessiz bir medeniyet olarak kalacaktı.

8. Sanat, Maden İşçiliği ve Estetik

- **Sümerler:** Sanatlarında daha çok silindir mühürler, kilden figürinler, mozaikler ve tanrı adına yapılan devasa anıtsal mimari (Zigguratlar) öne çıkar. Madeni kullanmışlar ancak hammaddeyi dışarıdan (ticaretle) temin etmişlerdir.
- **Hattiler: Tarih öncesi maden sanatının zirvesidir.** Alacahöyük ve Horoztepe mezarlarında bulunan; altından, gümüşten ve bronzdan yapılmış **güneş kursları**, geyik ve boğa figürinleri, törensel silahlar ve takılar estetik açıdan büyüleyicidir. Hattiler madeni eritme, dövme ve kakma sanatında Sümerlere kıyasla çok daha rafine ve özgün bir teknik geliştirmişlerdir.

  TransAnatolie Tour

9. Din, Mitoloji ve Dünya Görüşü

- **Sümerler:** Çok tanrılı bir panteona sahiptiler. Tanrıları genellikle insan formunda, kaprisli, doğa güçlerini (su, rüzgar, gök) temsil eden ama korkulan varlıklardı. Kozmolojileri karamsar bir kader anlayışı üzerine kuruluydu ("İnsanların kaderini tanrılar tayin eder, ölüm kaçınılmazdır").
- **Hattiler:** Doğa güçleriyle iç içe, ana tanrıça kültüne dayalı bir inanç sistemleri vardı. Daha sonra Hitit panteonunu ve mitolojisini büyük ölçüde şekillendiren Hatti inancı; bereket, toprak ve doğanın döngüsü (ölüm ve yeniden diriliş) üzerine kuruluydu. Anadolu'nun yerli bereket kültürü, Mezopotamya'nın daha sert tanrı algısından bu noktada ayrılırdı.

10. Dil ve Etnik Köken

- **Sümerler:** Dilleri aglutinatif (eklemeli) yapıdadır ve hiçbir bilinen dil ailesine akraba değildir (izole bir dildir). Kökenleri hâlâ tartışmalıdır.
- **Hattiler:** Hint-Avrupa dili konuşan Hititlerden tamamen farklı olarak, Asya menşeli veya Kuzey Kafkas dilleriyle akrabalık bağları olabileceği düşünülen, kendine has özerk bir Hatti dili konuşmuşlardır. Hititler devlete adını verse de, saray ve din terminolojisinde uzun süre Hatti dilini resmi olarak kullanmaya devam etmişlerdir.

Özetle;

Sümerler **bilimin, yazının ve kentsel bürokrasinin** mimarı olarak insanlığa "beyin" gücünü miras bırakırken; Hattiler Anadolu topraklarında **estetiğin, maden işçiliğinin ve özgün ritüel sanatının** devleşmiş temsilcileri olarak tarihe geçtiler. Sümer yazıyla tarihi aydınlatırken, Hattiler bıraktıkları görkemli maddi kültür kalıntılarıyla (güneş kursları ve kral mezarlarıyla) o dönemin zanaat zirvesini temsil ettiler.